

Jsou nutné soudy *a priori*?

Prokop Sousedík

Akademie věd České republiky, Praha

Univerzita Karlova, Praha

Abstract: The article shows the positions philosophers held to the relationship between a priori judgments and those judgments which are valid necessarily. Enlightenment philosophers of the 18th and 19th century, who, though often in different ways, opposed the concept of metaphysics and scholastic necessity (Hume, Kant, Mill, idealists), play the leading role. At the beginning of the 20th century analytic philosophy was born. Its first leaders inherited from their predecessors an antipathy to metaphysics, and so they had no desire to return again to the traditional concept of necessity (Wittgenstein, Carnap, Ayer). Their logic and the new characterization of the a priori paved the way for the linguistic turn. Some of their followers in the second half of the 20th century realized that the concept needed to be returned to its original meaning (Kripke). This is not a mere repetition of the Aristotelian-scholastic conception, but a new addition that rethinks the relationship between the notions of a priori and necessity.

Keywords: Necessity *de re* and *de dicto*, Kant, Hume, Kripke, scholasticism, logical positivism.

Cílem příspěvku je ukázat, jak filosofové přistupovali a přistupují k problému vztahu mezi apriorními soudy a soudy nutnými. Otázka tedy zní, zda jsou výrazy *a priori* a *nutný* vzájemně zaměnitelné či nikoli. Debata na toto téma se poprvé rozvířila v 18. stol. a s určitými přestávkami trvá dodnes. Zájem filosofů přitahuje především proto, že s jejím výsledkem bývá spojován osud někým milované, jiným proklínané metafyziky. Vždyť metafyzika od dob Aristotelových netematizuje jenom obecné, ale i nutné souvislosti. Nutnosti pak Aristoteles a spolu s ním většina představitelů metafyzické filosofie rozumí ve smyslu *de re*, tj. jedná se o pravdy, které nejsou *a priori*.

Diskuse o vztahu mezi apriorním a nutným lze podle mého soudu rozdělit do dvou období. Do prvního řadíme jednak osvícensky orientované filosofy (Hume, Kant), kteří v 18. stol. vystoupili proti scholastickému pojetí nutnosti (část 1 – 3) a jednak pozitivisty a idealisty, kteří v 19. stol. zajímavým způsobem učení svých předchůdců rozvinuli (srov. část 4). Do druhého období řadíme analytické filosofy. Ti zpočátku zdědili po svých předchůdcích antimetafyzický patos, a tak ani oni neměli chuť se opět navrátit k tradičnímu pojetí nutnosti (část 5). Jejich logika a nová charakteristika apriorní oblasti však připravily půdu k důležitému obratu. Někteří jejich následovníci, kteří působili v druhé polovině 20. stol., si uvědomili, že je třeba vrátit pojmu *nutnost* jeho původní význam. Nejvýznamnějším představitelem tohoto obratu je S. A. Kripke, o němž pojednáme v části 6. Kripkův přínos však nespočívá v pouhém zopakování aristotelsko – scholastického pojetí, ale i v tom, že dává důležité podněty k novému promyšlení vztahu mezi pojmem *nutnost* a *a priori*.

1 Uvedení do diskuse - Kant

Naše poznání má podle Kanta (2001, 39-41) dva podstatně odlišné zdroje: zkušenost a to, co zkušenost předchází. Poznatky, které získáváme ze zkušenosti, nazýváme *a posteriori*; poznatky, které zkušenost předcházejí, nazýváme *a priori*. Toto epistemologické rozdělení lze dále rozvést pomocí dělení sémantického. Poznatky totiž formulujeme v soudech, které mohou být opět dvojího druhu: analytické a syntetické. Pro analytické soudy platí, že pojem predikátu je obsažen v subjektu; pro syntetické soudy predikát v subjektu obsažen není.

Epistemologické rozdělení poznatků a sémantické rozdělení soudů má vnitřní souvislost. Abychom tuto souvislost objasnili, musíme si nejprve uvědomit, že spojení subjektu s predikátem není nahodilé a že by tudíž mělo mít vždy určitou příčinu. V případě analytických soudů je příčina spojení subjektu s predikátem to, že určitá část subjektu je totožná s predikátem. Spojíme-li tedy v případě analytických soudů subjekt s predikátem, můžeme se odvolat na princip identity, respektive na princip sporu. Oba tyto principy mají logickou povahu, a tudíž stejnou povahu musí mít i příčina spojení subjektu s predikátem. Je třeba dodat, že logika je apriorní disciplína, a že tedy nemohou existovat analytické soudy *a posteriori*. Přejděme nyní od analytických soudů k soudům syntetickým. Začneme syntetickými soudy *a postero-*

ri. Jelikož se jedná o soudy *a posteriori*, je tím dána automaticky i příčina spojení subjektu s predikátem. Tou nemůže být nic jiného než naše zkušenost se světem. Poněkud problematičtější jsou soudy syntetické *a priori*. Kant si ohledně těchto soudů klade tuto otázku:

Co je zde ono X, o něž se rozvažování opírá, když má za to, že nachází mimo pojem A jemu cizí predikát, o němž se domnívá, že je nutno jej s ním spojit? Zkušenost to být nemůže, protože je uvedená zásada nejen nadána větší všeobecností, ale i protože připojuje tuto druhou představu k první s výrazem nutnosti, a tudíž zcela *a priori*. (Kant 2001, 41)

Cílem *Kritiky čistého rozumu* je pak snaha přesně vymezit toto X, tj. jinými slovy dát odpověď na otázku, jak jsou možné syntetické soudy *a priori*. V naší krátké úvaze si můžeme pouze dovolit konstatovat, že oním X není podle Kanta ani empirická realita ani logika či pojmová výbava našeho jazyka, ale vysoce komplikovaná struktura poznávacího subjektu.

Význam uvedeného rozdělení soudů lze jen stěží přecenit. Kanta totiž dovedlo k závěru, že zdrojem veškeré nutnosti je poznávající subjekt a nikoli poznávaná realita. Tímto krokem postaví na hlavu dosavadní představy o světě a způsobu, jímž svět kolem nás poznáváme. Kant si je svého revolučního počínu vědom a charakterizuje jej těmito slovy:

Doposud se předpokládalo, že se celé naše poznání musí řídit předměty; ale všechny pokusy zjistit o nich něco *a priori* pomocí pojmů za tohoto předpokladu ztroskotaly. Zkusme tedy, zda v úkolech metafyziky nedocílíme většího pokroku za předpokladu, že se předměty musí řídit naším poznáním, což již lépe souhlasí s požadovanou možností apriorního poznání předmětů. ... Má se to s tím jako s myšlenkou Koperníka, který když se mu nedařilo vysvětlení nebeských pohybů za předpokladu, že se celý ten hvězdný systém otáčí okolo pozorovatele, zkusil, zda by se to nemohlo dařit lépe, když nechal diváka obíhat a hvězdy v klidu. (Kant 2001, 19)

Jelikož Kant ve filosofii změnil perspektivu podobně jako Koperník v astronomii, bývá jeho revoluce nazývána *Kopernikánským obratem*. Hlavním výsledkem této revoluce je, že zdrojem nutné zákonitosti není svět, ale poznávající subjekt. Zákonodárcem přírody tak již není Bůh,

ale člověk. Kant v tomto ohledu charakterizuje rozvažování, jako *zákonodárství pro přírodu, bez něž by vůbec nikde neexistovala příroda, tedy syntetická jednota rozmanitosti jevů podle pravidel* (Kant 2001, 534). Je-li však zdrojem veškeré zákonité nutnosti člověk (poznávající subjekt), pak musí veškeré nutné vztahy existovat v předzkušennostní oblasti, tj. *a priori*. Mezi nutností a apriorností tedy musí být podle Kanta vztah ekvivalence. Je třeba dodat, že apriorně platné zákony nevycházejí z lidské libovůle, ale jsou jednou provždy určeny povahou poznávajícího subjektu. Tyto zákony tedy platí v absolutním a nikoli relativním slova smyslu. Z logického hlediska pak není nutnost vlastností soudu, ale charakterizuje vztah mezi soudem a rozvažováním. Nutné či apodiktické soudy jsou takové, jejichž pravdivost je tedy dána obecnými podmínkami zkušenosti a jejich pravdivost se zakládá na zákonech rozvažování.¹

Tento závěr přirozeně vyvolává pochybnosti. Vždyť ztotožnění *a priori* s nutným staví na hlavu naše základní přesvědčení o povaze světa a poznání. Málokdo by byl asi ochotný uznat, že zdrojem nutné zákonitosti není realita, ale poznávající subjekt. Abychom porozuměli důvodům, které Kanta vedly k jeho pro někoho snad krkolomné revoluci, musíme pohovořit o filosofických koncepcích, které ho ovlivnily a na něž kriticky reagoval. V tomto ohledu je třeba obrátit pozornost jednak k peripateticko – scholastické tradici a jednak k velkému kritikovi metafyziky D. Humovi.

2 Scholastika

I u peripatetiků se setkáváme s celou řadou různých typů dělení soudů. Kantovu dělení na *a priori* a *a posteriori* je nejbližší dělení na soudy nutné a nahodilé. Z výše řečeného totiž vyplývá, že soudy, které jsou *a priori*, platí nutně; soudy *a posteriori* pouze nahodile. Kdybychom však bezmyšlenkovitě obě dělení ztotožnili, znehodnotilo by to originalitu kopernikánského obratu a současně by došlo k zdeformování základních východisek peripatetické filosofie. Kantovo dělení je epistemologické, naproti tomu peripatetické dělení má metafyzickou povahu. Abychom rozdíl pochopili hlouběji, bude třeba si položit otázku, co podle peripatetiků zakládá nutné soudy a co zakládá soudy kon-

¹ Podrobně viz Procházka (2005, 120-122).

tingentní. Jinými slovy: proč v těchto soudech, jak by se vyjádřil Kant, spojujeme subjekt s predikátem?

Odpověď na naši otázku nalezneme v nauce o predikabilích. Peripatetici rozdělovali predikáty do pěti skupin. Byly to: druh, rod, druhový rozdíl, zvláštní vlastnost a akcident. Nebudeme se zde pouštět do podrobné analýzy jednotlivých typů predikace, postačí, když si uvědomíme, že typ predikace určuje, zda je soud nahodilý či nutný. Řekneme-li např. *Muži jsou lidé*, pak tento soud platí nutně, protože jsme v něm o subjektu *muž* vypověděli druhový predikát *člověk*; řekneme-li naproti tomu *Muži jsou bojovní*, pak tento soud platí pouze nahodile, protože o subjektu vypovídáme akcidentální predikát *bojovní*.

Co však stojí v základu nutných soudů a co v základu soudů nahodilých? Jinými slovy: co je příčinou, že v uvedených výrocích spojíme subjekt s predikátem? V případě nahodilých soudů je to rozhodně zkušenost; na základě svoji zkušenosti se světem si uvědomují, že muži jsou bojovní. Jelikož se však naše zkušenost se světem mění, musíme být připraveni na to, že uvedený soud nemusí být vždy a za všech okolností pravdivý. A co v případě nutných soudů? Proč u těchto soudů spojíme subjekt s predikátem? Zdá se, že tentokrát se zkušeností nelze argumentovat. Vždyť svět kolem nás se neustále mění a nutné soudy platí jednou provždy. Abychom pochopili peripatetické řešení tohoto problému, musíme si uvědomit, že naše poznání se nevyčerpává smyslovou zkušeností. Člověk je totiž na rozdíl od zvířat vybaven i rozumem, díky němuž je s to daný předmět nejenom vidět, slyšet, hmatat atd., ale je současně s to nahlédnout jeho esenci či podstatu. Esencí přitom peripatetici mínili obsah odpovědi na otázku, co daná věc je. Jak však esence souvisí s problémem nutných soudů? Vcelku přímočaře! Vyjadřuje-li esence to, co předmět je, pak vyjadřuje tu jeho stránku, kterou nemůže, aniž by přestal být, čím je, ztratit. Chápeme-li např. esenci člověka, pak víme, že k lidskosti nutně patří živočišnost a rozumovost; naproti tomu si současně uvědomujeme, že např. dvounohost k lidské esenci nepatří a že je s člověkem spojena pouze nahodile či akcidentálně. Nutné soudy jsou tedy takové, které vyjadřují esenci; nahodilé soudy jsou pak ty, které esenci nevyjadřují. Např. tedy *Člověk je živočich* je soud, který platí nutně; naproti *Člověk je dvounohý* je soud, který platí nahodile.

Když nyní položíme peripatetikům Kantovu otázku, co je příčinou spojení subjektu s predikátem v případě nutných soudů, pak odpoví

bez zaváhání: příčinou tohoto spojení je rozumem nahlédnutá esence předmětu, který stojí na místě subjektu. Souhlasili by tedy peripatetici s Kantem v tom, že nutné soudy platí před jakoukoli zkušeností? Je zřejmé, že nikoli. Aby byly *a priori*, musela by příčina spojení subjektu s predikátem pocházet z poznávajícího subjektu – ze zákonitostí našeho souzení. Podle scholastiků však tato příčina pochází z *nutných souvislostí, které jsou mezi samotnými věcmi, ze souvislostí, které nahlédneme, postihneme-li jejich esence* (srov. Sousedík 1995, 12-13).

3 Hume

Srovnáme-li koncepci, kterou vytvořil Aristoteles a jeho následovníci, s koncepcí, jejímž autorem je I. Kant, pak bude na první pohled zřejmé, že kopernikánský obrat stavěl na hlavu především aristotelismus. Zatímco se poznání podle Aristotela řídilo jistě předměty, řídí se předměty podle Kanta poznáním. Filosofii příliš nezatížený člověk dá jistě za pravdu Aristotelovi. Vždyť člověk zcela jistě zákonitosti netvoří, ale poznává! Abychom pochopili, proč se Kant k takovému zdravému rozumu odporujícímu řešení uchýlil, musíme říci několik slov o jednom z největších kritiků peripatetické filosofie o D. Humovi.

Humovo vystoupení proti metafyzice je namířeno proti základnímu předpokladu této disciplíny. Hume si všímá především toho, že metafyzika i věda (v tradičním slova smyslu) pojednává o obecných a nutných souvislostech. V důležité kapitole svého spisu *Zkoumání o lidském rozumu* proto podrobně analyzuje samotný pojem (či ideu) nutnosti (srov. Hume 1996, 93-116). Vychází přitom z empiristického předpokladu, podle nějž naše ideje nemohou vzniknout jinak než z původních impresí, že tedy *všechny naše ideje nejsou nic než kopie našich impresí nebo, jinými slovy, že je pro nás nemožné myslet cokoli, co jsme dříve nepociťovali vnějšími nebo vnitřními smysly* (Hume 1996, 96). Chceme-li nyní důkladně prozkoumat ideu *nutného spojení*, měli bychom přirozeně zkoumat impresi, z níž tato idea pochází. Zde však narážíme na značné obtíže:

Když hledíme k vnějším předmětům s ohledem na působení příčin, nejsme nikdy schopni v jednom případě odhalit žádnou sílu ani nutné spojení; žádnou kvalitu, která svazuje účinek s příčinou a činí jej jejím nevyhnutelným důsledkem. Shledáváme pouze, že účinek fakticky následuje po příčině. Náraz jedné biliárové koule je doprovázen pohybem druhé. To je vše, co se jeví vnějším smyslům. Toto

následování jedněch předmětů po druhých nepůsobí v mysli žádný pocit či vnitřní impresi; není tudíž v žádném jednotlivém případě příčiny a účinku nic, co by mohlo navozovat ideu síly a nutného spojení. (Hume 1996, 97)

Jednotlivé impresie tedy následují jedna po druhé, *vesmírná scéna se stále mění a jeden předmět přichází po druhém v nepřerušném sledu*, vše tedy plyne (byť úrovní vědomí) jako Herakleitova řeka, nicméně toto následování jedněch předmětů po druhých nepůsobí v mysli žádný pocit či vnitřní impresi, který by odpovídal ideji nutného spojení. V jednotlivých impresích není nic, z čeho bychom mohli vytvořit či kopírovat ideu nutného spojení. Mezi jednotlivými impresemi tak neexistuje v podstatě žádná spojitost. Svět kolem nás se tak stává pouhou vzájemně nesouvisící konjunkcí smyslových dat.

Je tedy zřejmé, že idea nutnosti nemůže být odvozena, či jak říká Hume *kopírována*, z impresí předmětů. I přesto však není pouhou chimérou! Abychom odhalili její původ, musíme si společně prý povšimnout skutečnosti, že některé impresie jsou ve vzájemném souběhu, jiné nikoli. Je-li naše mysl vystavena pravidelnému souběhu dvou impresí, pak při výskytu jedné očekává i výskyt druhé. Po *opakování jednotlivých případů je tedy mysl zvykem vedena k tomu, že po zpozorování jedné události očekává tu, jež ji obvykle doprovází, a věří, že nastane*. Toto spojení, které pocítujeme v mysli, tento zvykový přechod od představy jednoho předmětu k jeho obvyklému průvodci je tedy oním pocitem či impresí, na jejímž základě utváříme ideu síly či nutného spojení. A tak ideu nutného spojení či kauzality definuje Hume (1996, 114) jako *předmět následovaný druhým, kde všechny předměty podobné prvnímu jsou následovány předměty podobnými druhému*.

Jaký tedy závěr pro nás vyplývá z těchto úvah? V prvé řadě je zřejmé, že nutnost neexistuje či spíše nemůžeme ji poznat ve světě kolem nás. Pozorovatel je vystaven pouze toku smyslových dat, některá z nich pak jsou v pravidelném souběhu, jiná nikoli. Pozorovatel však má paměť, a tak tyto souběhy či pravidelnosti zaznamenává, tj. paměť a opakování vedou ke vzniku zvyku. To, čemu říkáme zákonitosti, tedy není nic jiného než pravidelnosti, na něž jsme si během času zvykli. Pomocí zvyku se pak přirozeně můžeme více či méně spolehlivě orientovat v empirickém světě kolem nás, můžeme tedy očekávat, že po jedné impresi bude následovat impresie jiná. Pokud se pomocí zvyku pohybujeme v empirickém světě, je vše v nejlepším pořádku. Nebezpečné je, že nás nesprávně aplikovaná idea nutnosti či kauzality může přenést

mimo svět empirických souvislostí. Opustíme-li však svět empirických souvislostí, pak se zabýváme metafyzikou, tj. disciplínou, jejíž spisy nemohou obsahovat nic jiného než sofistiku a klam, a které je proto třeba předat ohni.

Humova kritika metafyziky je jistě důmyslná a není divu, že Kanta *probudila z dogmatického spánku*, má však i svoje těžko přijatelné důsledky. Problematické je především to, že se nevztahuje pouze na samotnou metafyziku, ale do jisté míry problematizuje v novověku vzniknuvší matematickou přírodovědu. I tato nová přírodověda totiž podobně jako metafyzika či přírodní filosofie formuluje zákony a tyto zákony nepovažuje za pouhé zevšeobecnění pravidelností, ale spojuje s nimi opět nárok nutnosti. I věda v moderním slova smyslu je o obecném a nutném. Z Humových úvah však vcelku přímočaře vyplývá, že nutnost je pouhý zvyk a že věda tedy může pouze zevšeobecňovat. Zdá se však, že existuje podstatný rozdíl mezi pravidelnostmi, které lze samozřejmě zevšeobecnit, a skutečnou zákonitostí. V některé zemi se dejme tomu u vlády pravidelně střídají představitelé levice a pravice, takže si na tuto skutečnost voliči již zvyknou. Když však přijmeme Humovy teze, nejsme s to odlišit tuto kontingentní pravidelnost od pravidelnosti skutečně zákonité.

Právě tohoto problému si povšimnul Kant. Aby dal zákonitostem pevnější základ, umístil zdroj zákonitosti, jak jsme viděli, do lidského rozumu. Tím se mu podařilo lépe než Humovi založit moderní přírodovědu a současně se vyhnout nepřijatelné metafyzice. Nutná zákonitost se totiž týká vztahu mezi empirickými daty a nelze pomoci ní „vystoupat do metafyzických oblaků“.

4 Další vývoj

Humovy a Kantovy úvahy o nutnosti vedly v 19. stol. ke vzniku dvou zcela protichůdných směrů: pozitivizmu a idealismu. Představitelé pozitivizmu důsledně promýšleli východiska anglického empirismu, představitelé idealismu pak navázali, byť kritickým způsobem, na Kanta.

Podívejme se nejprve na představitele pozitivizmu. Ti zcela důsledně vyšli z myšlenky, že veškeré poznání vychází ze zkušenosti. To je vedlo k závěru, že všechny soudy, s nimiž se ve vědě setkáváme, musí být založeny zkušeností, tj. musí být *a posteriori*. Čelný představitel to-

hoto hnutí J. S. Mill (1995, 27) proto zastává názor, že neexistují pravdy, které můžeme poznat intuicí či vědomím nezávisle na pozorování a zkušenosti. Odmítnutí jiných než zkušenostních zdrojů poznání ho pak vede k závěru, že je třeba na zkušenosti založit nejenom přírodní vědu, ale i matematiku a logiku. Veškeré vědění tak vytváří homogenní, ze zkušenosti odvozený celek. Apriorní pravdy tedy v pravém slova smyslu neexistují.

Je-li však tímto způsobem zdiskreditována oblast apriorního, je tím automaticky odmítnuta i možnost nutných pravd. Mill (1995, 27) proto neodmítá nutné pravdy pouze v běžné přírodovědě, ale i v samotné matematice. Domnívá se, že *ráz nutnosti připisovaný matematickým pravdám ... je pouhou iluzí, kvůli níž ti, kdo ji podlehl, musí učinit předpoklad, že tyto pravdy vyjadřují vlastnosti ryze imaginárních předmětů.*

V podobném duchu přistupuje Mill k logice. Navazuje na myšlenku F. Bacona a snaží se ukázat, že jediným přijatelným myšlenkovým postupem je indukce. Dedukce v jeho pojetí nerozšiřuje naše poznání a v podstatě ji lze redukovat na indukci. Zajímavým dokladem tohoto přístupu je pokus ukázat, že samotný princip sporu není jakousi apriorní pravdou, ale je odvozen podobně jako jiné vědecké soudy z naší zkušenosti. Je to totiž – *podobně jako jiné axiomy – jedna z našich prvních a nejdůvěrněji známých generalizací získaných na základě smyslové zkušenosti. Jejím nejhlubším základem je to, ... že kladné a záporné přesvědčení jsou dva mentální stavy, které se vzájemně vylučují. To zjišťujeme pomocí zcela prostého pozorování našeho duševního života* (Mill 1995, 29). Princip sporu a jiné zdánlivě apriorně platné principy tedy mají svůj základ ve zkušenosti s naším duševním životem, tedy v psychologii. Z historického hlediska je třeba doplnit, že na Millovo snažení navázali představitelé německého a rakouského pozitivizmu, kteří se podobně jako on snažili co nejvíce zdiskreditovat celou oblast apriorního. V tomto ohledu zmiřme především H. von Helmholtze a E. Macha.

Přejdeme nyní k představitelům idealistické filosofie. Ti se především pod vlivem Fichteho kritiky Kanta přiklonili k názoru, že je naopak třeba pokud možno co nejvíce zdiskreditovat oblast aposteriorního. Lidský duch je podle jejich soudu zdrojem nejenom nutných zákonitostí, ale celého universa. Idealističtí následovníci Kanta tak spojili v jeden bezešvý celek Kantův poznávající a zákonodárný subjekt s jeho věcí o sobě. Myšlenkový směr, který vznikl takovýmto spojením, bývá proto někdy nazýván *filosofií identity*. Hermann von Helmholtz, němec-

ký pozitivista, charakterizoval tento jemu jistě nesympatický směr slovy:

[Filosofie identity] vyšla z hypotézy, že také skutečný svět, příroda, život člověka jsou rezultátem myšlení tvořivého ducha, kterýžto duch byl co do své podstaty chápán jakožto stejného druhu s duchem lidským. A proto se zdálo, že lidský duch je s to, aniž by byl k tomu přiveden vnější zkušeností, přemýšlet o myšlenkách tvůrce a vlastní vnitřní činností je opět nalézat. V tomto smyslu nyní směřovala filosofie identity přímo k tomu, aby *a priori* vytvářela podstatné rezultáty ostatních věd. (Helmholtz 1896, 162-163)

Je-li však *skutečný svět, příroda, život člověka rezultátem myšlení tvořivého ducha, kterýžto duch byl co do své podstaty chápán jakožto stejného druhu s duchem lidským*, pak neexistuje Kantova věc o sobě a tím neexistuje ani poznání *a posteriori*. Někteří představitelé se navíc postavili kriticky i k dělení apriorní oblasti na syntetické a analytické soudy. V jejich pojetí proto nemá smysl rozlišovat mezi formální a transcendentální logikou. S tím souvisí, že soudy, s nimiž ve formální logice pracujeme, nejsou analytické, ale syntetické. Kemp Smith (1923, xxxviii), jakožto představitel anglického idealismu, v tomto ohledu říká:

Syntetické vztahové rysy jsou obsažené v každém poznatku, tj. dokonce v poznatku, o němž bychom se mohli na základně povrchního studia domnívat, že je pouze analytický.

Srovnáme-li nyní pozitivizmus a idealismus, pak musíme dospět k názoru, že se jedná o dva zcela protichůdné směry. Pozitivisté redukují veškeré naše poznání do aposteriorní sféry, idealisté do sféry apriorní. I přes tuto protichůdnost a mnohdy i explicitně vyjádřené nesympatie, nalezneme mezi oběma proudy i určitou shodu. V první řadě jsou oba směry, i když každý svým způsobem, redukcionistické. Pozitivisté redukují veškeré naše poznání do aposteriorní sféry, idealisté do sféry apriorní. Zajímavým důsledkem redukcionismu na obou stranách je naprostá marginalizace formální logiky. Podle představitelů obou myšlenkových proudů je formální logika ne příliš zajímavá a na principy jiné vědy redukovatelná disciplína. Již ji tedy nikdo, až na hrstku představitelů druhé scholastiky, nepovažuje za nárožní kámen budovy veškerého vědění. Z historického hlediska pak lze tuto marginalizaci považovat za vyvrcholení humanisticky-novověkého despektu vůči této pro scholastiku tak důležité disciplíny.

5 Představitelé rané analytické filosofie

Revolučním kompromisem mezi pozitivizmem a idealismem je logický pozitivizmus. Tento směr se v určitém smyslu vrací zpět ke Kantovi v tom, že jeho stoupenci obhajují rozdělení našeho poznání na apriorní a aposteriorní oblast. Odmítají tedy nejenom idealistickou snahu o redukci veškerého poznání do apriorní oblasti, ale i pozitivistickou snahu o redukci poznání do oblasti aposteriorní. Mezi Kantem a logickými pozitivisty je však důležitý a lze dokonce říci revoluční rozdíl. Kant totiž, jak víme, navíc rozdělil apriorní oblast do dvou podstatně odlišných částí: první z nich (syntetické a priori) byla založena samotnou povahou poznávajícího subjektu, druhá z nich (analytické a priori) byla založena logikou či obecněji naším jazykem. Toto další rozdělení však logičtí pozitivisté důrazně odmítli. Podobně jako idealisté se pokusili ukázat, že je tato oblast v podstatě homogenní. Na rozdíl od idealistů, podle nichž je apriorní oblast ztělesněna pomocí syntetických soudů, však trvají logičtí pozitivisté na tom, že je třeba připustit jedině soudy analytické. Opouštějí tedy transcendentální logiku a namísto ní znovu obrací pozornost k formální logice, tj. v podstatě k jazyku.

Proč však první analytičtí filosofové opustili sféru poznávajícího subjektu a na místo toho zaměřili svoji pozornost k dosud více či méně marginalizované oblasti? Proč tedy vykonali to, co dnes nazýváme *obratem k jazyku*? Náš dosavadní výklad totiž navozuje spíše představu, že filosofové novověku se od jazyka a logiky spíše vzdalovali, než aby se této sféře přibližovali. Vrcholem v tomto ohledu bylo nepochybně 19. stol., kdy se z formální logiky stala odvozená a pro filosofy téměř úplně nezajímavá disciplína.

I když je toto historické hodnocení jistě namístě, je přeci jenom třeba určité obezřetnosti. Mluvit o 19. stol. jako o vrcholu úpadku logiky může být v důležitém smyslu slova zavádějící. O co více tuto disciplínu přehlíželi filosofové, o to větší zájem o ni začínali projevovat matematikové. Ti totiž právě v této době začínali pociťovat potřebu postavit svoji vědu na skutečně pevných základech. Při důkazech jim již nestačilo se odvolávat na názornost či na s názorností spojený obrázek, ale čím dál tím více požadovali přesná pojmová vymezení a důkaz. Historickou roli v tomto ohledu sehrál především proces, který bývá nazýván *rigorizace infinitezimálního počtu* (srov. Sousedík 2006, 32-53). Za vrchol pokusů o zpřesnění pojmového aparátu matematiky pak lze považo-

vat Fregův příznačně nazvaný spis *Pojmové písmo*. V tomto spise autor podává základy nového přístupu k logice, která se má v první řadě stát výkonným nástrojem velmi komplikovaného matematického uvažování. Zatímco tedy filosofové 19. stol. zametli logiku v podstatě pod stůl, začali si její význam čím dál tím více uvědomovat matematikové. Na nefilosofické půdě tak vznikla nová logika, která měla jistě zásadní podíl na utváření nového filosofického směru, pro nějž je charakteristický obrat k jazyku.

Dodejme, že objev nové logiky změnil i názory na otázku, týkající se založení matematiky. Kant kladl do základů geometrie a aritmetiky čistý názor prostoru a času. Toto řešení v podstatě reflektovalo dobovou praxi. Již výše jsme naznačili, že matematikové se do konce 18. stol. při zdůvodňování svých vět či objasňování nových pojmů velmi často odvolávali na názorná zobrazení. Tato praxe však vzala za své ve století devatenáctém. Obrázek byl nedostačující nejenom při rigorizaci infinitezimálního počtu, ale i v případě tzv. *neeuclidovských geometrií*. V této době tedy dochází k tomu, že přesné pojmové uvažování začalo z matematiky vytlačovat názorná zobrazení a z obrázků se postupem času stal pouhý více či méně vhodný heuristický prostředek.

Změna v matematické praxi měla svoje filosofické důsledky. Kant, který vyšel z praxe matematiků své doby, vcelku oprávněně předpokládal, že v základech matematiky musí stát formy, jež plodí naše smyslovost, tj. formy prostoru a času. Filosofové, kteří vyšli z matematické praxe 19. stol., pak zcela přirozeně začali tuto vlivnou koncepci opouštět. Tyto tendence nakonec vedly k závěru, že v základech matematiky nemohou stát syntetické soudy *a priori*, ale soudy analytické. Odmítnutí existence syntetických soudů *a priori* v matematice vedlo ke vzniku logicismu, podle nějž v základech matematiky stojí logika. První analytičtí filosofové tak byli přivedeni k zájmu o jazyk hledáním základů matematiky. Matematikové jejich doby totiž opustili oblast názorného, tj. oblast, kterou plodí subjektivně založená smyslovost, a na místo toho obrátili svoji pozornost k jazyku, tj. k oblasti, jež je dána objektivně.

Dosud jsme hovořili pouze o vzniku analytické filosofie. Jak se však v rámci tohoto nového směru změnil názory na vztah mezi apriorními soudy a soudy nutnými? Nijak podstatně! Neustále platilo, že nutné

soudy musí být *a priori* a že se tedy jedná o dva koextenzivní pojmy. Nutnost však již není založena poznávajícím subjektem, ale výhradně jazykem. Kopernikánský obrat tak zůstává, byť v lingvistické podobě, nadále v platnosti.

Zastavme se na okamžik u několika reprezentativních vyjádření tohoto nového postoje. Ayer (1936, 113) dospěl k závěru, že všechny nutné propozice (soudy) jsou analytické a analytické v jeho pojetí znamenají *naše odhodlání používat slov určitým způsobem*. Podle Carnapa (1937, 253) jsou *nutné propozice ve skutečnosti verbální* a propozice typu *A je nemožné* jsou *kvazisyntaktické věty, které lze přeložit A je kontradiktorické, kde kontradiktorické je syntaktickou vlastností věty*. Wittgenstein ve svých přednáškách říká, že soudy jako *barvy zelená a modrá nemohou být současně na tomtéž místě a 3x18 palců se nevejde do tří stop* jsou pravidla gramatiky.

Je zřejmé, že tito filosofové již nechtějí analyzovat objektivnímu zkoumání obtížně přístupnou oblast poznávajícího subjektu. Namísto toho obrazení pozornost k jazyku, přičemž na jazyku je zajímavá opět pouze ta jeho složka, která je přístupná objektivnímu zkoumání, tj. pouze jeho syntax, gramatika či užívání slov. Tento obrat nazývá Carnap metalogickou tezí. Podle této teze nemá filosof hovořit o vztahu mezi jazykem a světem, ale pouze o různých jazykových formách, s nimiž pracuje matematizovaná přírodověda. Z filosofie se tak stává logická syntax jazyka vědy.²

Tak jako se podle Kanta a podle idealistů redukuje filosofie na transcendentální disciplínu, která zkoumá možnost soudů syntetických *a priori*, je podle Carnapa a ostatních logických pozitivistů filosofie čistě jazykovou disciplínou, která zkoumá různé syntaktické formy. Rozdíl mezi Kantem a logickými pozitivisty jde však ještě o krok dále. Podle Kanta jsou nutné zákony, které vytváří subjekt, absolutně platné; podle logických pozitivistů pak použité jazykové formy závisí na konvenci či dohodě, kterou si svobodně vybíráme. V tomto ohledu Carnap (1968, 45) konstatuje: *V logice neexistuje žádná morálka. Každý si může svoji logiku, tj. svoje jazykové formy vystavět, jak chce. Musí pouze, když s námi chce diskutovat, zřetelně stanovit, jak to chce učinit, tj. musí na místo filosofických úvah udat syntaktická vymezení*. Oblast apriorního se tak od dob Kantových v prvé řadě přesouvá z oblasti vědomí či poznávajícího subjektu do oblasti jazykové. Z absolutně platných podmínek naší zkušenosti

² Přehledný výklad toho, co Carnap přesně míní metalogickou tezí, nalezneme v Carnap (1967, 54-62).

se následně stávají pravidla gramatiky či pravidla užívání jazykových forem. Jelikož tato pravidla nejsou absolutně platná, ale závisejí na našem rozhodnutí, není již oblast apriorního platná absolutně, ale pouze relativně.

6 Odmítnutí kopernikánského obratu

Ve prospěch existence jazykové nutnosti jakožto jediné nutnosti, s níž má smysl pracovat, hrál fakt, že filosofové měli k dispozici jediné tzv. *extenzionální logiku*, která s pojmem nutnosti nepracovala. Aristotelská nauka o predikabilích, z níž, jak jsme výše ukázali, lze odvodit určitou formu nauky o modalitách, byla ve 20. stol. zastaralá a modální logika, která by byla přirozeným rozšířením logiky extenzionální, neexistovala. Vyskytly se sice již pokusy o systematizaci modálních inferencí, nicméně logikové vytvářeli odlišné, tj. vzájemně neekvivalentní systémy. Tyto pokusy pak paradoxně nahrávaly kritikům užití modálních pojmů. Možnost vytvářet vzájemně neekvivalentní systematizace modálních inferencí vytvářela dojem, že ve skutečnosti nelze pojmům nutnosti a možnosti jasně porozumět. Jsou-li však modální pojmy v principu nejasné, pak v realitě neexistují žádné nutné vztahy. Jediný smysluplný jazyk, jímž můžeme tuto realitu popisovat, je jazyk extenzionální logiky. Nejvýznamnějším zastáncem tohoto přístupu k modální logice byl v polovině 20. stol. především W. V. Quine. Ten si kromě dosud neujasněné sémantiky všímá i toho, že s dosud vytvořenými modálními logikami jsou spojeny vážné filosofické a technické nedostatky. V tomto ohledu jsou zřejmě nejvýznamnější problém kvantifikace do modálních kontextů a problém selhání existenční specifikace. Obě tyto nesnáze souvisí s tím, že modální operátory vytvářejí tzv. *nepřímé kontexty*.³

Další vývoj modální logiky však poskytl těm, kteří prosazovali pojmy možnosti a nutnosti důležité povzbuzení. S. A. Kripke si uvědomil, že je s to objasnit existenci různých modálních logik pomocí sémantiky možných světů. V tomto ohledu sehrál revoluční roli jeho článek z r. 1963 *Semantical Considerations on Modal Logic*. Ústřední myšlenka Kripkeho příspěvku byla v podstatě velmi jednoduchá. Zatímco sémantika běžné predikátové logiky pracovala s tím, že soudy jsou pravdivé v zá-

³ Podrobný výklad Quinovy kritiky modálních pojmů podává Tomala (2005).

vislosti na stavu aktuálního světa, poukázal Kripke na to, že v modálních kontextech je třeba zohlednit jiné možné světy.

Nová sémantika možných světů vedla k jasnému závěru: jazyk extenzionální logiky není jediný smysluplný jazyk, jímž můžeme popisovat realitu; vedle tohoto jazyka existuje stejně dobře propracovaný jazyk logiky modální. Za těchto okolností začalo být zřejmé, že triumfální tažení empirismu, respektive logického pozitivizmu, je přinejmenším zpochybněno. Logikové ukázali, že modální pojmy mají stejně tak dobrý smysl jako pojmy jiné a že z jejich hlediska nic nebrání tomu, abychom nutné vztahy nehledali jenom v jazyce, ale i v realitě. Jinými slovy: sémantika modální logiky dávala do rukou filosofů nástroj, jež je přinejmenším inspiroval k tomu, aby odmítli Kantovu myšlenku, že jediná nutnost, s níž můžeme smysluplně operovat, je nutnost *a priori*.

První filosofické zpochybnění Kantova dogmatu, podle něž veškerá nutnost je *a priori* a má tedy svůj základ v subjektu, na sebe nedalo dlouho čekat. V Kripkově tentokráte filosofické knize *Naming and Necessity* si autor všímá skutečnosti, že jeho současníci téměř neodlišují pojem *apriorních výroků* od pojmu *výroků nutných*. S tím však Kripke (2002, 45) nesouhlasí a upozorňuje čtenáře na to, že on sám nebude termíny *a priori* a *nutný* používat jako vzájemně zaměnitelné.

V kontextu knihy, která se primárně zabývá problémy reference, můžeme snadno přehlédnout, že toto upozornění v sobě skrývá revoluční náboj. Kant svým kopernikánským obratem učinil zdrojem veškeré nutnosti poznávající subjekt, veškerá filosofie i věda tedy nevycházela v pravém slova smyslu z hledání zákonitostí ve světě, ale z hledání zákonitostí, jejichž zdrojem je subjekt. Stejně pak uvažovali i první analytičtí filosofové. I oni souhlasili s Kantem, že zdrojem zákonitosti nemůže být svět, nicméně nehledali zákonitost v poznávajícím subjektu, ale v jazyce. I přes uvedený rozdíl však byla mezi Kantem a prvními analytickými filosofy důležitá shoda. Ať už totiž zákonitá nutnost vychází ze subjektu nebo je jejím zdrojem jazyk, má vždy apriorní povahu.

Upozorňuje-li Kripke svého čtenáře na to, že termíny *a priori* a *nutné* nejsou vzájemně zaměnitelné, upozorňuje ho *de facto* na to, že odmítá základní myšlenku kopernikánské revoluce, k níž se hlásil nejenom Kant, ale i idealisté a analytičtí filosofové. Odmítneme-li však kopernikánskou revoluci a uznáme-li současně existenci nutných pravd, pak tím znovuotevíráme prostor pro metafyziku, která právě na předpokladu možnosti nutných pravd, které jsou nezávislé na subjektu, staví.

Nutnost tedy, poté, co ji zpochybnil Hume a co ji v důsledku této kritiky ztotožnily následující generace filosofů s apriorním poznáním, má tedy opět šanci se vrátit ve svém tradičním hávu do filosofie.

Naznačme nyní filosofické důvody, které Kripka vedly k tomu, že kriticky vystoupil proti jednomu z nejlivnějších dogmat filosofie své doby. Autor *Naming and Necessity* vychází z definice pojmu *a priori*. Podle ní jsou apriorní pravdy takové pravdy, které poznáváme nezávisle na zkušenosti (srov. Kripke 2002, 45). Jelikož v definici pracujeme s pojmem zkušenosti, je zřejmé, že *a priori* musí patřit mezi epistemologické pojmy. Má však epistemologickou povahu i pojem nutnosti? Podle Kripky nikoli. Nutnost je, k překvapení či dokonce k pohoršení čtenáře minulého století, pojem metafyzický. Kripke nechce zřejmě moderně smýšlejícího čtenáře odradit, a proto upozorňuje, že mu jde o metafyziku v nepejorativním smyslu slova (srov. Kripke 2002, 45). I přes snahu vytvořit jakousi metafyziku, která by nevyvolala pohoršení, je definice pojmu nutnosti v podstatě návratem k tradici. Otázku, zda je něco nutné či nikoli, redukuje totiž Kripke (2002, 46) na otázku, *zda je možné, aby svět byl ve zkoumaném ohledu jiný, než je?* Různé možnosti lze pak v rámci Kripkeho dřívější logicko-sémantické koncepce explikovat pomocí aparátu možných světů. Nutný výrok je pak takový, pro nějž platí, že je pravdivý ve všech možných světech. Na uvedených definicích nutnosti je pak důležité to, že se nedovolávají zkušenosti ani jiného epistemologického pojmu. Pravdivost nutných výroků není dána povahou našich poznávacích schopností, ale možnostmi světa, v němž žijeme. To, co je nutné, není tedy dáno jakousi transcendentální úvahou, ale úvahou metafyzickou. Ať už budeme rozumět metafyzikou v nepejorativním smyslu cokoli, je patrné, že pojem nutnosti, s nímž autor pracuje, se v podstatě shoduje s pojmem, s nímž jsme se již setkali v rámci našich úvah o aristotelsko-scholastické tradici. Z nauky o predikabilitách vyplývá, že vlastnosti, které jsou spojeny s individuem nutně, nemůže toto individuum, aniž by přestalo být samo sebou, ztratit. Toto vyjádření v podstatě odpovídá tomu, co o nutnosti říká na netechnické úrovni Kripke. Samozřejmě jej proto lze bez obtíží reformulovat i do jazyka jeho modální logiky takto: individuum má vlastnost nutně tehdy a jen tehdy, když ji má ve všech možných světech, v nichž existuje. Peripatetik by proto Kripkovu koncepci přijal jakožto prohloubení a zjemnění svého vlastního přístupu.

Snad by někdo mohl namítnout, že uvedené definice apriorního a nutného sice vedou k přehodnocení vztahu mezi nutným a apriorním, nicméně jedná se o pouhé definice a ty můžeme přijmout, ale i odmítnout. To, že je epistemologický pojem *a priori* skutečně odlišný od metafyzického pojmu nutnosti proto dokazuje Kripke pomocí protipříkladů. V těchto protipříkladech ukazuje, že existují výroky, které jsou *a priori* a nejsou nutné a dále *vice versa* ukazuje, že existují i výroky, které jsou nutné a nejsou *a priori*. Jedná se tedy o pojmy, které nemají v žádném případě stejnou extenzi, a tudíž není divu, že se liší i jejich definice (obsah). Podívejme se nyní na několik Kripkeho příkladů. Ty rozdělíme do dvou částí. Pomocí první skupiny ukážeme, že existují výroky, které jsou *a priori*, nicméně nejsou nutné, pomocí druhé prokážeme opak, tj. že existují nutné výroky, které nejsou *a priori*.

Podívejme se nyní na první skupinu a pokusme se najít výroky, o nichž připustíme, že jsou *a priori*, nicméně nejsou nutné. Kripke v tomto ohledu obrací pozornost k standardům našich měr. Ty jistě stanovujeme na základě určité dohody. Dohodneme se např., že určitá tyč v určitém čase bude představovat jeden metr. Pokud daná dohoda skutečně proběhne, pak příslušné jazykové společenství ví nezávisle na zkušenosti, tj. *a priori*, že daná tyč měla v daném okamžiku délku jednoho metru. Není třeba žádného empirického výzkumu k tomu, abychom zjistili, zda tomu tak bylo či nikoli. Ačkoli však mluvčí *a priori* vědí, že tyč byla metr dlouhá, je to přesto zcela jistě kontingentní záležitost. Uvažovaná tyč mohla mít v daném okamžiku jistě jiný rozměr (srov. Kripke 2002, 68). To, co platí pro standardy našich měr, však platí i pro vlastní jména, tj. pro jazykový fenomén, který je hlavním tématem knihy *Naming and Necessity*. Pro případ vlastních jmen uvádí Kripke (2002, 69) tento příklad: *Když naši dávní předkové poprvé uviděli Večernici, je možné, že referenci k tomuto vesmírnému tělesu zafixovali takovouto výpovědí: Slovo „Večernice“ budeme používat jako jméno nebeského tělesa, které se na obloze objevuje v příslušné poloze.* Opět zde platí totéž, co platilo, když jsme hovořili o stanovení reference výrazu *metr*. Tak jako nějaká metrová vzdálenost musí odpovídat předem zvolenému standardu, musí Večernice odpovídat předem zvolené charakteristice. Tak jako tedy *a priori* víme, že určitý měrný standard má velikost jednoho metru, tak také *a priori* víme, že Večernice je první hvězda večerní oblohy. Podobně však jako je velikost měrné tyče kontingentní záležitostí,

je kontingentní záležitostí i to, že Večernice je první hvězdou večerní oblohy. Večernice by jistě mohla zaujímat (např. díky vesmírné srážce) na obloze poněkud jiné místo, a díky tomu by se nemusela objevovat na večerní obloze jako první.

Přejdeme nyní ke druhé skupině výroků, tj. k výrokům, které jsou nutné a současně nejsou *a priori*. Příklady této skupiny jsou v první řadě výroky, které vyjadřují identitu. Tyto výroky totiž mohou, jak si již povšimnul Frege, vyjadřovat důležitý objev, tj. jsou v podstatě *a posteriori*, nicméně přesto platí nutně. Příkladem výroků tohoto druhu je především *Večernice je Jitřenka*, Kripke ale používá i méně známého *Cicero je Tullius* (srov. Kripke 2002, 115-119). I tento výrok může přinést důležitou informaci o světě a můžeme jej tedy poznat na základě zkušenosti, platí však, protože vyjadřuje identitu nutně. Další oblastí, z níž Kripke čerpá příklady výroků, které platí nutně, ale nejsou *a priori*, je matematika. Zde, jak ukazují dějiny této disciplíny, existují příklady tzv. *domněnek* či *hypotéz*. Tyto domněnky či hypotézy jsou teze, které nebyly dokázány, ale o nichž se přesto domníváme, že platí. Ani při výpočtech ani při jejich aplikování v empirii jsme totiž nenalezli relevantní protipříklad. Kripke v tomto ohledu zmiňuje Goldbachovu domněnku, podle níž lze každé sudé číslo, které je větší než dva, rozložit na součet dvou prvočísel. Jelikož tato teze nebyla dokázána ani vyvrácena, nemáme o ní žádné apriorní vědění. Přesto tato teze neplatí nahodile, ale je nutně pravdivá či nutně nepravdivá.⁴

Obě skupiny argumentů současně naznačují, kde máme hledat apriorní oblast. Začneme s první skupinou příkladů. Inspirativní je především příklad s Večernicí. Je z něj na první pohled patrné, že autor rozlišuje mezi referencí a způsobem, jímž je reference fixována. Zatímco je vcelku zřejmé, za co je referencí jména Večernice (je jím nebeské těleso), může vzbudit určité rozpaky otázka, za co máme považovat onen způsob, jímž je reference fixována. Již víme, že tento způsob fixace reference poznáváme *a priori*. S čím však máme tuto apriorní oblast ztotožnit? Náznak odpovědi na tuto otázku nalezneme, když Kripke říká, že fixace reference výrazu *Večernice* pomocí příslušné deskripce vede k tomu, že výraz „*Večernice*“ budeme **používat** jako jméno nebeského tělesa, které se na obloze objevuje v příslušné poloze. Vzpomeneme-li nyní na Wittgensteinovo pojetí významu, podle nějž se význam výrazu ztotožňuje s jeho užitím, pak je nasnadě závěr, že apriorní oblast je totožná s významem

⁴ Podrobně viz Kripke (2002, 47-48).

jazykových výrazů. Tento závěr dobře souzní s druhou skupinou argumentů. Existují totiž jistě výroky, jejichž význam chápeme, o nichž však nevíme, zda jsou či nejsou pravdivé. Kripkeho příklady pak ukazují, že do této skupiny patří i výroky nutné.

7 Závěr

Na základě těchto úvah dochází Kripke (2002, 48) k závěru, že v případě, *když se termíny „nutné“ a „a priori“ aplikují na výroky, nejedná se očitě o synonyma*. Některé výroky, jak ukazují jeho příklady, jsou *a priori*, nicméně nejsou nutné, jiné jsou nutné, a přesto nejsou *a priori*. Filosof by snad mohl namítnout, že uvažované příklady byly načerpány z běžné jazykové praxe, která není pro skutečnou filosofii relevantní. Takovouto námitku si Kripke (2002, 48) uvědomuje, a proto dodává, že *by snad mohl existovat filosofický argument, který by je [totiž termíny a priori a nutné] mohl spojovat či dokonce ztotožnit*. Současně však tvrdí, že *... v tomto ohledu je třeba argumentu a nikoli pouhé konstataování ...*

Toto vyjádření vyvolává dojem, že analytičtí filosofové druhé poloviny dvacátého století považovali ztotožnění apriorních výroků s výroky nutnými za jakési dogma, k němuž se je třeba, jak káže dobrý mrav, přihlásit. V tomto poněkud příkrém hodnocení filosofů své doby je třeba Kripkovi dát do jisté míry zapravdu. Bez kritického prozkoumání přijímali přesvědčení svých předchůdců a přestali se zamýšlet nad tím, zda jsou tato přesvědčení oprávněná či nikoli. Tento nedostatek kritičnosti však není podle mého soudu dán neexistencí vhodných argumentů, ale určitou ahistoričností analytické filosofie.⁵

V příspěvku jsem se pokusil připomenout argumenty, které vedly filosofy 18. a 19. stol. ke ztotožnění apriorně pravdivých výroků s výroky nutnými. Pokusil jsem se ukázat, že výsledkem tohoto ztotožnění

⁵ Je zajímavé si uvědomit, že s obviněním z dogmatismu přišel o něco dříve rovněž Quine (1995, 79), když hovořil o tom, že logický pozitivismus je podmíněn dvěma dogmaty: *jedním z nich je víra v jakousi hlubokou propast mezi pravdami analytickými ... a pravdami syntetickými ... Druhým dogmatem je redukcionismus...* Pro Quína je podobně jako pro Kripka typické, že nezohledňuje hlubší historický kontext. Rozlišení mezi syntetickým a analytickým či redukcionismus samozřejmě nejsou články víry, které by vyhlásila jakási záhadná filosofická autorita. K těmto tezím se filosofové přiklonili po dlouhých diskusích a pro diskuse, které vedli myslitelé minulosti, neměli analytičtí filosofové příliš velké porozumění.

je kopernikánský obrat a ten rozhodně není výsledkem dogmatického rozhodnutí nějaké autority. Filosofické důvody, které vedly Kanta k tomu, že postavil na hlavu peripatetickou tradici, jsme se pokusili popsat v první části našeho příspěvku. Ve druhé části jsme předložili argumenty Kripkovy. Na těchto argumentech je pak především zajímavé to, že jejich autor staví bez hlubší znalosti historických souvislostí Kantovu koncepci zpět na nohy. Opouští tedy *Kantův heliocentrismus* a na místo toho se vrací zpět ke středověkému *geocentrismu*.

Ať se již budeme na Kripkův počín dívat se sympatiemi nebo anti-patiemi, je zřejmé, že jeho úvahy sehrávají skutečně revoluční úlohu. Pro příznivce peripatetické filosofie je Kripke filosofem, který konečně postavil Kanta zpět na nohy. Na vědomí musí vzít Kripka, ale i odpůrce této tradice. Vždyť jeho úvahy o nutnosti zpochybnily jeden z nejdůležitějších pilířů myšlení dvacátého století, zpochybnily zákonodárnou povahu poznávajícího subjektu. Právě toto zpochybnění pak lze považovat za důležitý podnět pro obnovu metafyzického myšlení současnosti.

*Oddělení logiky
Filosofický ústav
Akademie věd České republiky, v. v. i.
Jiřská 1
110 00 Praha 1
Česká republika
prokop.sousedik@seznam.cz*

*Katedra filosofie
Katolická teologická fakulta
Univerzita Karlova v Praze
Thákurova 3
160 00 Praha 6
Česká republika
prokop.sousedik@seznam.cz*

Literatura

- AYER, J. A. (1936): *Language, Truth and Logic*. London: Gollancz.
CARNAP, R. (1968): *Logische Syntax der Sprache*. Wien.
CARNAP, R. (1967): On the Character of Philosophical Problems. In: Rorty, R. (ed.): *The Linguistic Turn*. Chicago: The University of Chicago Press.
CARNAP, R. (1937): *The Logical Syntax of Language*. New York: Humanities.
HELMHOLTZ, H. (1896): Über das Verhältnis der Naturwissenschaften zur Gesamptheit der Wissenschaft. Akademische Festrede gehalten zu Hei-

- delberg beim Antritt des Prorektorats 1862. In: *Vorträge und Rede*. Braunschweig.
- HUME, D. (1996): *Zkoumání o lidském rozumu*. Praha: Svoboda.
- KANT, I. (2001): *Kritika čistého rozumu*. Praha: Oikoymenh.
- KRIPKE, S. (2002): *Pomenovanie a nevyhnutnosť*. Bratislava: Kalligram.
- MILL, J. S. (1995): *A System of Logic*. Překlad S. Sousedík. In: Peregrin, J. – Sousedík, S. (eds.): *Co je analytický výrok?* Praha: OIKOYMENH.
- PROCHÁZKA, K. (2005): Nutnost a modální redukcionismus. In: Kolman, V. (ed.): *Možnost, skutečnost, nutnost*. Praha: Filosofie.
- QUINE, W. V. (1995) Dvě dogmata empirismu. Přeložil P. Sousedík. In: Peregrin, J. – Sousedík, S. (eds.): *Co je analytický výrok?* Praha: Oikoymenh.
- SMITH, K. (1923): *A Commentary to Kant's Critique of Pure Reason*. London: Macmillan.
- SOUSEDÍK, P. (2006): Rigorisace infinitesimálního počtu a obrat k jazyku (Kant – Bolzano – Frege). *Organon F* 13, č. 1, 32-54.
- SOUSEDÍK, S. (1995): Úvod. In: Peregrin, J. – Sousedík, S. (eds.): *Co je analytický výrok?* Praha: Oikoymenh.
- TOMALA, O. (2005): Ke Quinově kritice modální logiky. In: Kolman, V. (ed.): *Možnost, skutečnost, nutnost*. Praha: Filosofie.